

KLASİK EDEBİYATTA ÇOK BİLİNMEYEN BİR TÜR OLARAK RÛZ-NÂME VE MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR ÖRNEĞİ

A LITERARY GENRE UNKNOWN SUFFICIENTLY IN THE CLASSICAL LITERATURE: RÛZNAME AND AN EXAMPLE OF IT BY AN UNKNOWN AUTHOR

Mehmet Burak ÇAKIN * Öz

Klasik Türk edebiyatı daha çok nazım üzerine kurulu bir edebiyattır. Bu edebiyat geleneği içerisinde anlatılmak istenen hemen her şey manzum olarak ifade edilmiştir. Bu sebeple farklı konuları işleyen birçok türde çokça manzum eser verilmiştir. Bu çalışmada, klasik edebiyatta örneklerine az rastlanan ve çok bilinmeyen rûz-nâme türü ve türe ait bir örnek konu edilmiştir. Farsçada günlük yazı anlamına gelen “rûz-nâme” kelimesi, Türk tarih ve kültüründe; günlük olayların yazıldığı defter, yevmiye defteri, takvim, gündem, ordunun seferi sırasında meydana gelen olayların ve gelişmelerin günü gününe yazıldığı defter, günlük gazete gibi çok değişik türlerin adı olarak kullanılmıştır. Bunların haricinde örneklerine çok az rastlanan ve az bilinen edebî bir türün adı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ay veya haftanın günlerini konu alan rûz-nâme adlı edebî türde, günün belli zamanlarına belli gök cisimlerinin tesiri ve ilgili zamanlarda neleri yapmanın iyi ve kötü olduğu anlatılmaktadır. Çalışmanın konusu olan eser, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu’nda, 06 Hk 437/4 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. 84 varaklık eserin 31b-36b varaklarında yer alan rûz-nâmede haftanın yedi günü konu edilmiştir. Rûz-nâmede gündüzler tan, kuşluk, gün zevali, öğle, beyne’s- salateyn, ikindi, gün batımı; geceler ise mağrib, ‘işâ, ‘işâ’eyn, nısfu’l-lely, sülüseyn, sülüüsü’l-âhîr ve fecr olarak yedi zaman dilimine bölünmüştür. Bu zaman dilimlerine haftanın hangi gününde hangi gök cisminin hâkim olduğu söylenerek o zamanda yapılması faydalı ve zararlı olan işler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk edebiyatı, Tür,
Rûz-nâme, Ebû Ma’şer-i Belhî

Keywords

Klasik Türk edebiyatı, Tür,
Rûz-nâme, Ebû Ma’şer-i Belhî

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan
Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Türk İslam Edebiyatı Bölümü
mehmetburak44@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0579-4850
Muş/TÜRKİYE

Abstract

Classical Turkish literature is a kind of literature which based on poetry. Almost everything that is meant to be told in this literary tradition has been expressed in verse. For this reason, many different genres which include different subjects were written up in poetic way.

In this study, an example of the type of ruz-name, which is rarely encountered and less known in the classical literature tradition, is discussed. The word ruz-name, which means daily writing in Persian, has been used in Turkish history and culture to cover more than one different genre in different fields. One of them is a literary genre that is about to days of the month or week, in

Gönderim Tarihi: 01/01/2021

Kabul Tarihi: 08/06/2021

which mentions what is generally good to do and what is bad to do in these time periods. In this ruz-name, which were analysed, seven days of the week were discussed. In ruz-name daytimes were divided into seven parts; dawn, mid-morning, decadence of day, midday, interval between two prayers, mid-afternoon and sunset. Nighttime also divided into seven parts; occident, evening, isha'eyn, midnight, suluseyn, sulusu'l-ahir and aurora. By telling which celestial body is dominant on which day of the week at these time periods, the auspicious and ominous deeds at that time are explained.

GİRİŞ

Farsçada gün, gündüz anlamına gelen “rûz” kelimesi (Golkâriân, 2005, s. 233) ile; yazı, kitap, sayfa, hat, mektup gibi anlamlara gelen “nâme” (Vâjehyâb, 2020) kelimesinin birleşmesinden meydana gelen rûz-nâme; günlük, günce, gündelik yayın, günlük hesap defteri gibi anlamlara gelmektedir (Golkâriân, 2005, s. 233).

Rûz-nâme kelimesi, Türk tarihi boyunca birkaç farklı türü karşılamak için kullanılmıştır. Osmanlı’da; günlük gelir gider kayıtlarının tutulduğu defterler, müneccimler tarafından hazırlanan yıllık takvimler, günlük olayların anlatıldığı tarihler gibi farklı alanlardaki çeşitli türler rûz-nâme olarak adlandırılmıştır (Sarıcaoğlu, 2008, s. 278). Yine padişahların sır kâtiplerinin padişahlarla ilgili olarak kaleme aldıkları eserlerde de rûz-nâme kaydı dikkat çekmektedir. Bu rûz-nâmelerde padişahın günlük hayatı ile ilgili bilgiler yer alır. Bunlarda padişahın yöneticilik hayatı ile ilgili hususlar açık, özel hayatı ile ilgili hususların üstü örtülü bir şekilde anlatıldığı görülmekte, padişahın sarayın içinde ve dışındaki programı, saraylarda meydana gelen önemli hadiseler, önemli günlerde yapılan faaliyetler vb. hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Ayrıca padişahın hoşlandığı şeyler, takip ettiği sportif aktiviteler, ibadetleri, hobileri gibi hususlarda bilgiler bulmak mümkündür (Sarıcaoğlu, 2008, s. 279). Haydar Çelebi tarafından kaleme alınan, I. Selim’in Mısır seferini ve sefer sırasındaki hadiseleri anlatan rûz-nâme (Senemoğlu, t.y.; Uğur, 2009, s. 440) türün ilk örneklerindedir. Yine Nişancı Abdî Paşa’nın VI. Mehmed’in emriyle 1648 yılından itibaren yazdığı vekâyi’-nâme, Hifzî Ağa ve Ömer Ağa’nın Sultan I. Mahmûd için tuttıkları *Rûz-nâme-i Sultân Mahmûd* adlı iki ayrı eser, Kahvecibaşı Ahmed Bey tarafından III. Osman için tutulan *Rûz-nâme-i Sultân Osmân Hân-ı Sâlis*, Mustafa Ağa’nın I. Abdulhamid için tuttuğu *Rûz-nâme-i Sultân Abdulhamîd Hân*, Bolevî İbrahim Efendi ve Ahmed Fâiz Efendi’nin III. Selim için tuttıkları *Rûz-nâme-i Sultân Selîm-i Hân-ı Sâlis* adlı eserler (Sarıcaoğlu, 2008, s. 279-280; Uzun, 2013) bu formda yazılmış belli başlı örneklerdir. Bu rûz-nâmelerden bazıları üzerine çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin I. Selim’in Mısır seferini anlatan rûz-nâmesi kitap olarak hazırlanmışken (Senemoğlu, t.y.), III. Selim’in rûz-nâmesi yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Arıkan, 1993). Bu kullanımlarına ilaveten rûz-nâme kelimesinin Tanzimat ile birlikte modern Farsça’da olduğu gibi gazete için kullanıldığı da bilinmektedir.

Rûz-nâme kelimesi klasik edebiyatta, çok fazla bilinmeyen bir türün adı olarak kullanılmıştır. Ay veya haftanın günleri, bu günlerin özellikleri; ay, güneş ve gezegenlerin farklı zaman dilimleri üzerindeki tesiri, bu zaman dilimlerinde neleri yapmanın uygun olduğu, neleri yapmanın uygun olmadığı, nelerin yapıp nelerin yapılmaması gerektiği gibi hususlar rûz-nâmelerde konu edilmektedir.

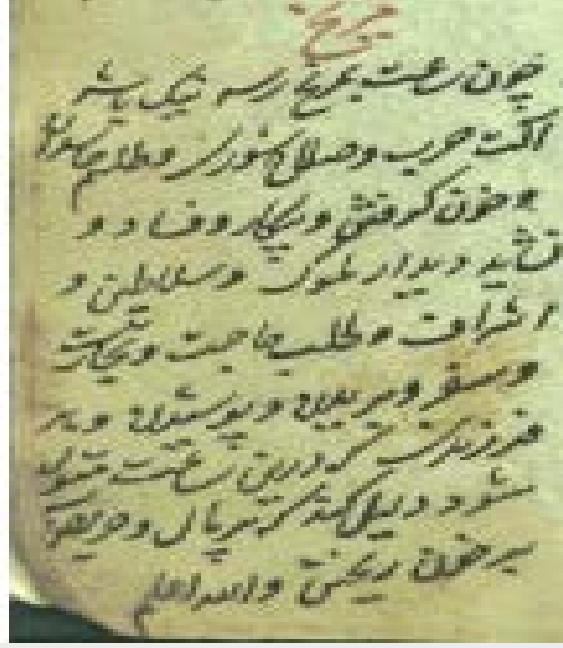
İslamî gelenekte ve klasik edebiyatta, rûz-nâme ile benzeri konuları işleyen ve genellikle melheme/melâhim olarak adlandırılan bir türün varlığı bilinmektedir. Melhemelerde hilalin görülmesi, güneş ve ay tutulması, fırtına çıkması, yağmur ve dolunun şiddetli bir şekilde yağması, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım, gökkuşağı, sis, deprem gibi bazı tabiat olaylarına ve bu olayların meydana geldiği zamanlara bakılarak gelecekte haber verilir. Melhemelerde yılın on iki ayı içerisindeki yirmi beş

tabiat olayı konu edilmektedir. Bu tabiat olaylarına bakılarak savaş, kıtlık, isyan, hastalık, afet, pahalılık, ucuzluk vb. hadiselerin gerçekleşme durumları hakkında bilgi verilir (Boyras, 2000, s. III). Melhemelerin klasik edebiyatta en bilindik örnekleri Yazıcı Salih'in Şemsiyye (Çelebioğlu, 1976) adlı eseri ile Cevrî'nin melhemesidir (Boyras, 2000).

Eldeki örneklerden, melheme ile rûz-nâme arasında belli başlı farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Melhemeler rûz-nâmelere göre oldukça hacimli eserlerdir. Çünkü melhemelerde işlenen zaman dilimi "yıl"dır. Melhemelerde farklı milletlerin takvimleri ve bu takvimlere göre zaman dilimi olarak yılın günleri/dönemleri ele alınır. Yıl boyunca gerçekleşecek olan çok sayıda tabiat olayının zamanı, gerçekleşme şekli vb. açıklanır, daha sonra bu tabiat olaylarının çoğunlukla toplumsal yapıya olacak muhtemel etkileri ortaya konur. Rûz-nâmelerde işlenen zaman dilimi ise gün ve gecedir. Bu da "pazartesi, salı, ... pazar" şeklinde hafta veya "1, 2, 3 ... 30. günü" şeklinde ay bağlamında ele alınabilmektedir. Yine rûz-nâmelerde belli gök cisimlerinin gündüz ve gecenin belli dilimlerine olan tesiri, bireyin hayatı çerçevesinde ele alınmakta, kişinin o zaman dilimlerinde neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği tavsiye edilmektedir.

Çalışmada konu edinilen rûz-nâme ile benzeri konuları işleyen, müellif veya mütercimi belli olmayan başka bir rûz-nâme örneği, Yıldız (2016) tarafından yayınlanmıştır. Yıldız'ın çalışmasındaki rûz-nâmede kamerî bir ayın günleri konu edilmektedir. Kamerî bir ayın en fazla 30 gün olabileceği gerçeğinden hareketle her bir gün için yolculuğa çıkmak, dilekte bulunmak, alışveriş yapmak, evlenmek gibi hususlar üzerinde durulmakta, o günde doğan çocuğun kişiliği ve geleceği hakkında bilgiler verilmektedir. Her iki rûz-nâme örneğinin de IX. yüzyılın önemli gökbilimcilerinden Ebû Ma'ser Cafer bin Muhammed el-Belhî'nin eserinden tercüme olduğu belirtilmektedir. 886 yılında ölen Ebû Ma'ser'e ait olduğu aktarılan, astronomi ve astroloji ile ilgili kırka yakın eserden söz edilmektedir (Dizer, 1994, s. 182-184). Kaynaklarda Ebû Ma'ser'in rûz-nâme adında bir eseri olduğu bilgisine rastlanmamıştır. "El-Medhalü'l-Kebîr ilâ İlm-i Ahkâmî'n-Nücûm" adlı kitabı müellifin en önemli eserlerinden biri kabul edilmektedir. Bu kitapta rûz-nâmede bahsi geçen konular yer almaktadır (Dizer, 1994, s. 183; Merkez-i Da'iretü'l-Ma'arif-i Bozorg-i İslami, t.y., s. 2562).

Yaptığımız araştırmada İran'daki Malek Museum Millî Kütüphanesinde rûz-nâme adı ve 1393.04.3177/009 numarasıyla kayıtlı, Ebû Ma'ser'e nispet edilen bir yazma eser tespit edilmiştir. *Min-Tasnîf-i Ebû Ma'ser-i Belhî* başlıklı eser, çalışmamızın konusu olan rûz-nâme ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu durum, Ebû Ma'ser'in eserlerinde anlatılanların rûz-nâme adıyla Farsça'ya çevrildiğini, daha sonra aynı adla Türk edebiyatına geçtiğini düşündürmektedir. Her iki eser arasındaki benzerliğe rağmen Farsça eser mensurken çalışmamızın konusu olan rûz-nâme manzûmdur. Farsça manzûm bir rûz-nâme örneğine veya bu konuda yapılmış akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşağıda Farsça rûz-nâme ile çalışmamızın konusu olan rûz-nâmeden, Merrîh ile Utârid'in hâkim olduğu zamanların özelliklerinin anlatıldığı kısımlar örnek verilerek aradaki benzerlik gösterilmeye çalışılmıştır.

Fotoğraf 1: *Rûz-nâme* (Malek National Library and Museum Institution, 2020).

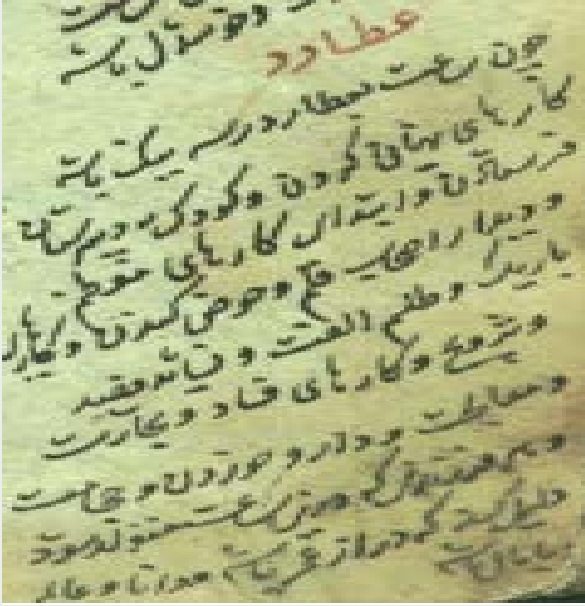
Merrîh. Çün şâ'at be-Merrîh resed nîk bâşed âlet-i harb u silâh-şorî o tılısm-ı hâsîdân o hûn giriften o bî-kâr o fesâd. Ve ne-şâyed dîdâr-ı mulûk o selâtin o eşrâf o teşeb-i hâcet o ticâret o sefer o borîden o pûşîden. Ve her ferzendî der-în şâ'at motevellid şevved delîl konedi ki pur-mâl o harîş ber hûn nîhten. Vallâhu e'lem¹.

Hük-m-i Merrîh

87. Hük-m-i Merrîh'e idicek bünyâd
İtse hoşdur tılısm-ı bend ü güşâd
Hâsîd ü düşmeni fesâd etmek
Yağşîdur kan dağı güşâd etmek
89. Harbe âlet düzüp neşât ideler
Yiyüp içüp baş uruban gideler
- An-çe Ne-şâyed Kerd**
Yağşî degül selâtinî görmek
Yağşî hâcet dağı taleb kılmak
91. Sefere kaçd ticâret ü râhat
Ton biçüp geymek olmadı 'âdet
- Tevellüd**
Ger bu sâ'atde doğar-ise oğul
Mâl yığmağa ola ol meşgûl
93. Kan dökici ola vü ol mâ'il

¹ Merrîh. Saat Merrîh'e ulaştığında savaş âleti ve silahşörlük yapmak, düşmanlara karşı tılsım yapmak, kan aldırma, gizli işler yapmak iyidir. Padişah, sultan ve ileri gelenlerle görüşmek, onlardan bir ihtiyacını gidermesi talep etmek, ticaret, yolculuk, yeni elbise kestirip giymek uygun olmaz. Bu satte doğan her çocuğun çok mal sahibi ve kan dökmeye meyilli olacağına delalet eder. Allah en iyisini bilir.

Şöyle göstere Merriḥ aña delîl

Fotoğraf 2: Rûz-nâme (Malek National Library and Museum Institution, 2020)

‘Utārid. Çün sâ‘at be-‘Utārid resed nîk bâşed kār-hā-yı pinhānî kerdin o kodek be-debiristān firistāden o ibtidā-yı kār-hā-yı mo‘azzem o didār-ı eşḥāb-ı qalem o ḥavz kenden o kār-hā-yı bārîk o tılısm-ı olfet. Ve ne-şāyed feşd o tezvîc o kār-hā-yı fesād o ticāret o mu‘ālecet o dārū ḥorden o ḥacāmat. Ve her ferzendî ki der-în sâ‘at motevellid şevad delîl koned ki dirāz ‘omr bâşed o dānā vo ‘alim o bā-māl bâşed.²

Hüküm-i ‘Utārid

Çün irer sâ‘at-i ‘Utārid’e dem

Görse hoşdur o demde ehl-i qalem

115. Mektebe kıoyso oğlanı kışı

Her ne iş başlasa bitüre işi

Arg-ılan havz ü kamu ḥayr işler

Yaḥşıdur çün kışı bulur işler

117. Tañrı ‘ilmin[i] oğumak āyet

Pek beyānı ne bu-durur gāyet

Ger yazasın tılısm-ile ülfet

Ḥāşıl ola dileklerüñ elbet

Ān-çe Ne-şāyed Kerd

119. Faşd yoğdur mu‘ālece yaramaz

Ot içen oturup yine yaramaz

² Saat Utarid’e geldiğinde gizli işler yapmak, çocuğu okula göndermek, büyük işlere başlamak, ilim erbabı ile görüşmek, havuz kazmak, ince işler ve muhabbet tılısımı yapmak iyi olur. Kan aldırma, evlenme, kötü işler, ticaret, tedavi, ilaç yemek ve hacamat uygun değildir. Bu saatte doğan her çocuğun; ömrü uzun, âlim ve zengin olacağına delalet eder.

Gizlü iş-len fesâd yahşî degül
 Ālet-i ħarb ü dād yahşî degül

Tevellüd

121. İşbu sâ'atde hem doğan oğlan
 Çok yaşaya cihānda bir zamān
 Ālim ola vü zîrek ü dānā
 Āķil ü devlet issi vü bīnā

Görüldüğü gibi her iki rûz-nâmede de belli bir gezegenin hâkim olduğu saatte yapılması iyi olan ve olmayan hususlar ile o vakitte doğan çocukların özellikleri aynıdır. Her iki metin boyunca tılsım yapmak, kan aldırma, gizli işler yapmak, büyük işlere başlamak, savaş aleti yapmak, yolculuğa çıkmak, ticaret yapmak, yeni elbise diktirmek ve giymek, padişahları görmek ve onlardan bir şeyler istemek, tarımla uğraşmak, havuz ve kuyu kazmak gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Bu konu benzerliğinin haricinde ifade tarzında da benzerlik göze çarpmaktadır. Her iki rûz-nâmede de metin boyunca ilk olarak o saatte yapılması iyi olan hususlar, akabinde yapılması iyi olmayan hususlar açıklanmış, son olarak o saatte doğan çocuğun sahip olması muhtemel özellikleri verilmiştir. Farsça rûz-nâmede “*çün sâ'at ... resed*” ifadesine karşılık Türkçe rûz-nâmede de benzeri “*çün şâ'at irdi/iret*” ifadesi; Merrîh'in çocuk üzerindeki etkisi anlatılırken Farsça rûz-nâmedeki “*delîl koned ki*” ifadesine karşılık Türkçe rûz-nâmede “*Merrîh aña delîl*” ifadesi dikkat çekicidir. Yapılmaması gereken işler için Farsça rûz-nâmede “*ve ne-şâyed*” ifadesi ile cümle başlatılırken aynı bölüm Türkçe rûz-nâmede “*an-çe ne-şâyed kerd*” şeklinde başlıklandırılmıştır. Yine Farsça rûz-nâmede “*ve her ferzendî der-în şâ'at motevellid şeved*” (ve bu saatte doğan her çocuk) ifadesi ile o saatte doğan çocuğun özellikleri verilirken Türkçe rûz-nâmede buna benzer ifadeler kullanılmaktadır. Biri mensûr biri manzûm olmasına rağmen her iki metin arasında konu, ifade ve üslûp açısından büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır. Bu durum Ebû Ma'şer'in eserlerinin Farsça'ya çevrildikten sonra Farsça eserlerden etkilenecek şekilde Türkçe'ye çevrildiği kanaatini oluşturmaktadır.

Rûz-nâme-i Bû Sa'îd Hân min-Tasnîf-i Ebû'l-Ma'şer-i Belhî

Rûz-nâmenin yer aldığı eser, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda, 06 Hk 437/4 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. 130x65-160-110 mm ölçülerinde olan eser kırma nesih ile yazılmıştır. Rûz-nâme, 84 varaklık eserin 31b-36b varaklarında yer almaktadır. Eserde, Arapça ve Türkçe çeşitli dua, hutbe, vaaz, tılsım, fâide, tecvid kuralları, Hz. Peygamber'in soyağacı, Kayser'e mektubu gibi çok farklı konular yer almaktadır. Eser miklebli, siyah meşin ciltlidir. Şiirlerin olduğu varaklar 17 satırdır. Her satırda bir beytin iki mısraı yan yana yazılıdır. Mütercim veya müstensih adı yoktur. Eserde varak 7a'daki bölüm sonunda 1138 (1725/1726 milâdî), 24b'de ise 1130 (1717/1718 milâdî) tarihi kayıtlıdır. Eser siyah mürekkeple yazılmıştır, bazı sayfalarında nadiren kırmızı mürekkep belli ifadeler için kullanılmıştır.

Mesnevî nazım şekliyle yazılan eser 138 beyitten oluşmaktadır. Manzûmenin vezni fe'ilâtün (fâ'ilâtün) mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)'dür. Ancak manzûmenin vezin açısından

zayıf olduğu ve vezinle bazı önemli kusurlarının bulunduğu görülmektedir. Metinde zihaf yapılması gereken mısraların fazlalığı bu sorunların başında gelmektedir. Örnek olarak aşağıdaki beyitlerde “Merrîh’e” kelimesinin uzun olan “rî” hecesinde “sâ’atde” kelimesinde “sâ” hecesinde zihaf yapılmıştır:

Merrîh’e hüküm irişür pîrüz
O sâ’atde ne hüküm kılduğın

Bir ünlü ve bir ünsüzden oluşan Türkçe hecede med yapıldığı bir örnek bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte “ay” kelimesinde vezin gereği med yapılmıştır:

Ay hükmi ikindüdür muṭlaḳ

Türkçe kelimelerde med yapmak aruzda kusur sayılır. Ancak buna rağmen şairlerin veznin doğru uygulanması amacıyla ihtiyaç olması hâlinde Türkçe kelimelerde de med yaptığı örnekler görülmektedir (İpekten, 2014, ss. 155-157). Yukarıdaki mısra da bu duruma örnek teşkil etmektedir. Yine eserde kapalı heceyi açık hale getirmek için kelimededen harf çıkarma anlamına gelen tenkîs (Düzenli & Bulak, 2018, s. 163) ile Arapçada cezmlî olan heceyi harekelendirme anlamına gelen tahrîk (Düzenli & Bulak, 2018, s. 158) örneğine de rastlanmakta, bunların haricinde vezne uymayan mısralar da bulunmaktadır. Tüm bu kusurlar, müellifin aruza hâkimiyetinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Rûz-nâme; besmele, hamdele ve salvele ile başlamakta ardından bir günün belli zamanlarına hâkim olan yedi gök cismine değinilmektedir. Daha sonra “*Yedi gün yedi necm-i bünyâdn / Medhalin hikmetde idi müstahzar*” beyti ile eserin kendisinden tercüme edildiği Ebû Ma’şer hakkında bilgi verilmeye ve kendisine övgüde bulunulmaya geçilmektedir. Ancak konu ve şekil itibariyle beytin mısraları arasında kopukluk olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın konusu olan rûz-nâmede Ebû Ma’şer’in, Ebû Sa’id Han adlı birinin himayesinde olduğundan söz edilmektedir. Ancak kaynaklarda Ebû Ma’şer’in, Abbasî halifesi Mu’temid-Alellah’ın kardeşi Muvaffak’ın hizmetine girmiş olduğu bilgisi yer almaktadır (Dizer, 1994, s. 182).

Şiire göre; Ebû Sa’id Han’ın vezirliğini yapmış olan Ebû Ma’şer, astronomi ve astrolojide emsalsiz bir bilgedir. Ebû Sa’id Han; Ebû Ma’şer’den geçerliliğini hiç yitirmeyecek, padişahlara işlerinde kılavuzluk edecek, ne zaman neyi yapıp yapmamaları gerektiğini anlatacak bir rûz-nâme yazmasını ister. Padişahın bu emri üzerine bir günün belli vakitleri ve bunlara hâkim olan gök cisimleri hakkında cetvel oluşturan Ebû Ma’şer daha sonra detaylı bir şekilde konuyu izah eder. Hangi saatte neyin iyi neyin kötü olduğunu anlatır. Eseri çok beğenen Ebû Sa’id Han, Ebû Ma’şer’i ödüllendirerek taltif eder.

Ebû Maşer’in ve eserin yazılma hikâyesinin anlatıldığı girişten sonra, pazar (yekşenbe) gününden başlanarak gündüzün hangi vakitlerine hangi gök cisminin egemen olduğu anlatılır. Eserde bahsi geçen yedi gök cismi Zühre, Utârid, Zuhâl, Kamer, Müşterî, Merrîh ve Şems’tir. Eserde gündüz de yedi bölüm olarak anlatılmıştır. Bunlar gündeğümü (tan) kuşluk vakti, gün zevali, öğlen, iki namaz arası (miyâne-i dü-namâz, beyne’s-salâteyn), ikinci ve gün batımıdır. Gündüzün bu yedi vaktinin her birine,

haftanın hangi gününde hangi gök cisminin hâkim olduğu anlatılır. Örneğin pazar günü gün doğumuna Güneş, kuşluğa Zühre, gün zevaline Utârid hâkim iken, salı günü gün doğumuna Merrîh, kuşluğa Güneş ve gün zevaline Zühre hâkimdir.

Tablo 1. Gök cisimlerinin gündüze hâkim olduğu zaman çizelgesi

	Tan	Kuşluk	Gün Zevâli	Öğle	Beyne's-Salateyn	İkinci	Gün Batımı
Pazar	Şems	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh
Pazartesi	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid
Salı	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî
Çarşamba	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre
Perşembe	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal
Cuma	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems
Cumartesi	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid	Kamer

Gök cisimlerinin gündüzün hangi vaktine egemen olduklarının anlatılmasının ardından gök cisimlerinin hükmü yani gök cisminin hâkim olduğu vakitte nelerin yapıp nelerin yapılmaması gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca her gök cismi için "Tevellüd" başlığı altında o vakitte doğan çocuğun karakter ve kişilik özellikleri ile ilgili bilgiler de verilmektedir.

Rûz-nâme'nin sonunda hangi geceye hangi gök cisminin hâkim olduğu konusuna değinilmiştir. Buna göre; pazar gecesine Utârid, pazartesi gecesine Müşterî, salı gecesine Zühre, çarşamba gecesine Zuhal, perşembe gecesine Güneş, cuma gecesine Ay, cumartesi gecesine Merrîh hâkimdir.

Manzûmede gece bir bütün olarak ele alınarak her bir gecenin tamamına bir gök cisminin hâkim olduğu anlatılmışsa da, şiirden sonra çizilen tabloda gece de tıpkı gündüz gibi yedi kısma ayrılmış ve her kısma hâkim olan gök cismi gösterilmiştir. Tabloya göre gece; mağrib, işâ, işâ'eyn, nısfu'l-leyl, sülüseyn, sülüsü'l-âhir ve fecr olmak üzere yedi kısma ayrılmıştır. Mağrib güneşin battığı zaman, işâ yatsı vakti, işâ'eyn gece yarısı ile yatsı vaktinin ortası, nısfu'l-leyl gece yarısı, sülüseyn gece yarısından sonraki üçte birlik zaman diliminin ikincisi, sülüsü'l-âhir gece yarısından sonraki son üçte birlik kısım, fecr ise güneşin doğuşudur.

Tablo 2. Gök cisimlerinin geceye hâkim olduğu zaman çizelgesi

	Mağrib	'İşâ	'İşâ'eyn	Nısfu'l-lely	Sülüseyn	Sülüsü'l-âhir	Fecr
Pazar Gecesi	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre
Pazartesi Gecesi	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal
Salı Gecesi	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems
Çarşamba	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid	Kamer

Gecesi							
Perşembe Gecesi	Şems	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh
Cuma Gecesi	Kamer	Zuhal	Müşterî	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid
Cumartesi Gecesi	Merrîh	Şems	Zühre	Utârid	Kamer	Zuhal	Müşterî

Gök cisimlerinin hangi geceye hâkim olduklarının anlatılmasından sonra manzûme “*Uş tamâm oldı hükmi ahkâmun / Gice gündüzde seyr-i eyyâmun*” beyti ile manzume sona erdirilmiştir.

Tablo 3. Yapılması ve yapılmaması gerekenler ile doğan çocuğun sahip olacağı özellikler

Gök Cisimleri	Yapılabilecekler	Yapılmaması Gerekenler	Doğan Çocuğun özellikleri
Zuhal	Alışveriş, kuyu ve ark kazmak, tarım yapmak, tohum ekmek, ev yapmak.	Bir şeyi nakletmek, evlenmek, savaş aleti yapmak, müşhil içmek, hükümdarla görüşmek, yeni elbise dikmek ve giymek.	Ömrü uzun, her işi iyi ve dengeli olur. Maharetli ve zengin olur.
Müşterî	Alışveriş yapmak, yolculuğa çıkmak, yeni elbise dikmek, yeni elbise giymek, sohbet etmek, yiyip içmek, yeni bir şeyler almak, büyük işlere girişmek, hacamat yapmak, avlanmak.	Gizli saklı iş yapmak, savaş aleti yapmak, kuyu kazıp su aramak, düşmana baskın yapmak.	Ehil, akıllı ve âlim olur, ilmî konularda oldukça yeterli olduğu gibi şeytanın fitnelerinden de emin olur.
Merrîh	Düşmana saldırmak, savaşmak, savaş aleti yapmak.	Padişahları görüp onlardan bir şey talep etmek, yolculuk ve ticaret yapmak, yeni elbise dikip giymek.	Mal mülke düşkün ve kan dökmeye meyilli olur.
Şems	Yeni elbise yapıp yeni elbise giymek, alışveriş yapmak, avlanmak, ok atmak, padişahlarla görüşmek.	Ot içmek, yolculuğa çıkmak, birinden bir şey istemek.	İlim ve siyaset adamı olur, ömrü uzun, zevk u safâya düşkün olur.
Zühre	Evlenmek, eğlenmek, sohbet etmek, tarım yapmak, bağ bahçe yetiştirmek, avlanmak, yeni elbise dikip giymek.	Çocuğun eğitimine başlamak, tahrire başlamak, tılsım yapmak.	Âşık olur, dertsiz tasasız, gece gündüz eğlenceye ve sohbele düşkün olur.

Utârid	İlim ehliyle görüşmek, çocuğun eğitimine başlamak, ark ve havuz kazmak, hayırlı işler yapmak, ulvî işlerle uğraşmak, tılsım yapmak.	Tedavi olmak, ot içmek, gizli ve fesat işler yapmak, savaş aleti yapmak.	Uzun ömürlü âlim, akıllı, kıvrak zekâlı, siyaset adamı olur.
Kamer	Ticaret yapmak yolculuğa çıkmak, tarım yapmak, ekim dikim işleri ile uğraşmak, bina yapmak, eğlenmek, yiyip içmek, hacamat yapmak, ilaç içmek, tedavi olmak, tılsım yapmak, eğlenmek, evlenmek.		Güzel yüzlü, mal ve nimet sahibi olur.

Metnin kuruluşunda dikkat edilen hususlar

Metinde imla ve vezin konusunda bazı sorunlar mevcuttur. Bu sebeple metnin çeviri yazımında bazı hususlara dikkat edilmiştir:

1. Vezin ve anlam gereği metinde olması gerektiği düşünülen ibareler köşeli ayraç [ ] içinde gösterilmiştir:

Gü[n] baťa Şems'e irişür bāzār

2. Metinde yazıldığı halde vezin ve anlam gereği metinde olmaması gereken ifadeler küme işareti { } içinde gösterilmiştir:

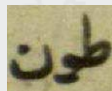
Baħt u iķbāl {i} aña nizām itdi

3. Varak numaraları köşeli ayraç içinde, beyit numaraları yay ayraç içinde yazılmıştır.

4. İmlada bir bütülüğün olmadığı, bazen aynı kelimenin farklı şekillerde yazıldığı görülmektedir. Bu tür durumlarda kelimenin metindeki yazılışı esas alınmıştır:

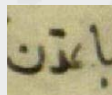
don

ton

bata

batmadan

doğa

toğa

5. Bazı mısraların hiçbir şekilde vezne uymadığı, örneğin açık olması gereken hecenin ünsüz harfle bittiği ve herhangi bir şekilde açık heceye dönüşmesinin

mümkün olmadığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda mısraın vezne uymadığı dipnotta belirtilmiştir.

SONUÇ

Tarihî süreç içinde; günlük olayların yazıldığı defter, takvim, ordunun seferi süresince cereyan eden olayların, gelişmelerin günü gününe yazıldığı defter, günlük gazete, sır kâtiplerinin padişahlar hakkında tuttukları defterler gibi birkaç alandaki farklı türe ad olan rûz-nâme kelimesi, klasik edebiyatta çok fazla bilinmeyen bir türü adlandırmak için de kullanılmıştır. Bilinen çok az örneği olan bu edebî tür, genel olarak belli zaman dilimlerinde yapılması ve yapılmaması gerekenleri anlatmaktadır.

Fars edebiyatında da rûz-nâme örneklerine rastlanmaktadır. Tespit edilen Türkçe ve Farsça rûz-nâme örnekleri arasında muhteva, konunun işlenişi ve üslûp açısından benzerlikler dikkat çekmekte, bu türde verilen eserlerin, IX. yüzyılın önemli gökbilimcilerinden Ebû Ma'ser Cafer bin Muhammed el-Belhî'nin kitaplarından alındığı ifade edilmektedir. Türkçe ve Farsça rûz-nâme örneklerinden belli bölümler karşılaştırılarak bu benzerlik ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada incelenen, mütercim veya müellifi belli olmayan "*Rûz-nâme-i Bû Sa'id Hân min-Tasnîf-i Ebû'l-Ma'ser-i Belhî*" başlıklı eser, mesnevî nazım şekli ve aruzun "feilâtün (fâilâtün) mefâilün feilün (fa'lün)" kalıbıyla yazılmıştır. Ancak eserin vezin açısından kusurlu olduğu tespit edilmiştir. Eserde; zihaf, tahrîk, tenkîs, Türkçe kelimedede med gibi bazı aruz kusurlarının yanı sıra vezne uymayan bazı mısralar da bulunmaktadır.

Rûz-nâmede gündüz ve gece kendi içinde yedişer kısma ayrılmaktadır. Gündüzün bölümleri tan, kuşluk, gün zevali, öğle, beyne's- salateyn, ikindi, gün batımı; geceninkiler ise mağrib, 'işâ, 'işâ'eyn, nısfu'l-leyl, sülüseyn, sülüsü'l-âhir ve fecr olarak adlandırılmaktadır. Haftanın her günü için bu zaman dilimlerine Şems, Zühre, Utârid, Kamer, Zuhâl, Müşterî ve Merrîh'ten ibaret olan yedi gök cisminin hangisinin hâkim olduğu belirtilmektedir. Bina yapmak, yeni elbise almak ve giymek, tedavi olmak, silah yapmak, savaşmak, padişah ve ileri gelenlerden biriyle görüşmek, kuyu kazmak, su aramak, tarım yapmak, yolculuğa çıkmak gibi eylemleri ilgili gök cisminin hâkim olduğu zaman diliminde gerçekleştirmenin uygun olup olmadığı anlatılmaktadır. Ayrıca bu zaman dilimlerinin herhangi birinde doğan çocuğun sahip olacağı özellikler hakkında bilgi verilmektedir. Çocuğun doğduğu vakte hâkim olan gök cisminin tesiriyle uzun ömürlü, akıllı, âşık, siyaset adamı, zeki, savaşçı, sohbet düşkün, zengin vb. olacağı ifade edilmektedir. Eser, klasik edebiyatta az bilinen ve çok az örneği olan bir türde olması hasebiyle önemli görülmektedir.

METİN

Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün

Bismi'llâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm

1. Ḥamd-i Ḥayy ü Ḥudâ-yı Ḳâdir idem

Gönül ü câmî zikre ḥâzîr idem

Muştafâ cânına şalât u selâm

- Gönderem dā'imā be-şubḥ u be-şām
3. Cevherisin i şāh-ı deryā-dil
Bu kitābuñ hesābın añla bil
Ḥükm-i eyyām-ı seb' a [vü] sâ' at
Yedi günde bu yedi seyyārāt
5. Añla imdi sözüñ bil aşlını sen
Aşl-ılan aña vaşl u faşlını sen
Yedi gün yedi necm-i bünyādın
Medḥalin³ ḥikmetde idi müstaḥzar⁴
7. Ehl-i taşnīf idi zamānında
Dürr-i meknün idi beyānında
Şöyle ki her 'ulüm kılmışdı
Ḥall idüp müşkilini bilmişdi
9. 'İlm-i hey'etde bî-naẓīr idi ol
Bū Sa' id Ḥān'a hem vezīr idi ol
Bū Sa' id Ḥān buyurdı yaza aña
'İlm-i hey'etde rüz-nāme baña
11. Rüz-nāme ki olmaya mensūḥ
Fehme zībā vü naql ü 'aqla yavuh
Yeñi taqvim gibi olmaya redd
Bāṭıl olmaya ḥükmi tā ebed
13. Kā'im olduğça göklerin ḫākı
Ḥükmi tā ḫaşr ola anuñ bākī
Pādişāhlara ol gerek dā'im
Pādişāhlık anuñladur kā'im
15. Sa'd-ı sâ'atde bezme sâz ide
Düşmene nice resme sâz ide
[32a] Yā müsāfir kaçan ola tüccār
Yā kaçan göndere çatır-ı mihār
17. Bu çirāğ-ile toğrı yol gideler
Oquyanlar du'ā-yı ḫayr ideler
Bu sözi çün işitdi ol üstād
Hem bu resm-ile eyledi irşād
19. İhtiyād eyledi bu cedveli ol
Şerḫ-i fer' eyledi beyān-ı uşul
Her fesād [u] şalāhi añlatdı

³ Ebû Ma'şer'in *el-Medhalü'l-Kebîr ilâ İlm-i Ahkâmi'n-Nücûm* adlı eserine atf yapılmıştır.

⁴ Beyit anlam ve şekil yönünden uyumlu değildir, ikinci mısra vezne uymamaktadır.

Neşr düzdi bu sözi diñletdi

21. Gice gündüzde hayr u şerr olanın
Añladı gördi Bū Sa⁶ id zi-cān
Aña luṭf u ⁶ aṭā-yı ⁶ ām itdi
Baht u iḳbāl {i} aña nizām itdi
23. Her ki bu ⁶ ilmi oḳuya iy cān
Vermeye Ḥaḳ kemāline noḳşān

[32b] Rūz-ı Yek-şenbe

- Ḥükm-i yek-şenbe iy aḫī sā⁶ at
Diñle vü aña nicedür ⁶ ādet
25. Tañlacaq Şems ü kuşlığın Zühre
Gün zevāli ⁶ Uṭārid'e behre
Ḳamer'üñ ḥükmi oldu öylen olal
Hem şalāteyn ortasında Zühāl
27. Müşteri⁷ dür ikindü āḫir-i rūz
Merrīḥ'e ḥüküm irişür pīrüz
Her günün muhtelifdür aḥkāmı
Beñzemez bir birine fercāmı

Rūz-ı Dü-şenbe

29. Çün dü-şenbe günü olur nevbet
Var-durur ancılayın anda nuket
Rūz-ı dü-şenbe evvel oldu Ḳamer
Ḳuşlıḡuñ sā⁶ ati Zühāl'de maḳar
31. Müşteri⁷ gün zevāli vü öylen
Merrīḥ'üñ oldu ş[ö]yledür öğren
Ḥükmi Şems'üñ miyāne-i dü-namāz
Zühre ikindü vaḳtı ider sāz

33. Hem ⁶ Uṭārid' dür āḫiri rūzuñ
Tañrı artursun iy begüm rūzuñ

Rūz-ı Se-şenbe

- Pes se-şenbe gün olıcaḳ tañla
⁶ Aksine ḥüküm ider bu kim aña
35. Merrīḥ'üñ gün toḡa vü kuşluḡın
Şems ider ḥüküm ü uzadur ayaḡın
Gün zevālinde Zühre ḥükmi olur
Öyle vaḳtı ⁶ Uṭārid sāye kılur⁵
37. Ḳamer'üñ ḥükmi oldu iki namāz

⁵ Mısra vezne uymuyor.

Ortası oldu sâ' atin komaz

[33a] 'Zühâl ikindü Müşteri' âhir

Ahşamuñdur mü' eşsir ü ayır

Rüz-ı Çehâr-şenbe

39. Bil iy ' ârif ki çehâr-şenbe gün⁷

Çün şabâh ola tañlacağ doğa gün

Hük[m]ider aña ' Uṭārid hāl

Kuşlığındur Kamer'de kurbı mişāl

41. Hem Zühâl gün zevālidür öğren

Müşteri' hük[m]ider aña öylen

Merrîh' üñdür miyāne-i dü-namāz

Aña ider maḳām-ı rāz u niyāz

43. Şems ikindü vü gün baṭa Zühre

Şöyle meşhūr olup-durur şöhre

Rüz-ı Penc-şenbe

Rüz-ı penc-şenbe Müşteri' el-ḥaḳ

Kuşlığıñ Merrîh irişür muṭlaḳ

45. Şems ider hük[m] gün zevālinde

Öylede Zühre'dür nevālinde

Pes ' Uṭārid gelür çü beyn-i şalāt

Ol bulur seyvi'āt eger ḥasenāt

47. Ay hükmi ikindüdür muṭlaḳ

Batmadan gün Zühâl olur mülḥaḳ

Rüz-i Āzīne

Rüz-i āzīne iy begüm ' âdet

Aydayım kim nice döner sâ' at

49. Tañlacağ Zühre olısar ḥākım

Kuşlığındur ' Uṭārid'in dā'im

Gün zevāli kamer Zuḥâl öylen

Ol dem anuñ-durur bu iş öğren

51. Pes ḥaḳīḳat bil uş bu iki namāz

Ortası Müşteri'ye urur sāz

[33b] Merrîh' üñ hükmidür ikindü i yār

Gü[n] baṭa Şems'e irişür bāzār

Rüz-i Şenbe

53. Şenbe günin [ki ben] beyān ideyim

⁶ Derkenâr: baṭa = ahşâm, gün ortası = zevāl

⁷ Mısra vezne uymuyor.

- Saňa aḥkāmını ‘ ayān ideyim
 Tañlacaq ḥükmüne Zuḥal dūrüşür
 Kuşlığun ḥükm-i Müşteri irişür
55. Ḥükm-i Merriḥ gün zevālinde
 Öyleyin Şems irer kemālinde
 Zühre’ nūndür miyāne-i dü-namāz
 Hem ‘ Uṭārid ikindü eyler sāz
57. Kamerin ḥükmi irişür aḥşām
 Nice kim devr ide bu eyyām
 Günlerüñ ilki oldı yek-şenbe
 Devr idüp günler āhiri şenbe
59. Uş tamām oldı vaḳt-ilen sā‘ at
 Sā‘ at içre bu muḥtelif evḳāt
 Yedi gün şerḥini tamām itdüm
 Yıldızın sā‘ atin niḫām itdüm
61. Ancadur sırrı lākin rüşendür⁸
 ‘ Aḳla bu ma‘ nī sūz-ı gülşendür
 N’idecek ḳayḡusı gider kişinüñ
 N’idecek revnaḳı gelür işinüñ
63. N’idecek her işi kemāle irer
 N’eyliyecek kişi melāle irer
 Ḥükm-i sā‘ at ne içün olduğunu
 O sā‘ atde ne ḥükm ḳılduḡını
65. Oḳı saña beyān ider bir bir
 Fā’ide her sa‘ dete bul iy emīr⁹
Ḥükm-i Zūḫal
 Çünki irişe sā‘ ati Zūḫal’ üñ
 Almaḡa şatmaḡa uzatḡıl elüñ
- [34a] 67. Yaḥşıdur kethudāliḡa esbāb
 Ḳazuban arḡ u ḳuyı vü be-her āb
 Toḫm eküben zirā‘ at itmeklik
 Ḥoş-durur ev ‘ imāret itmeklik
69. Pādişāhlar gören biter ḥācet
 Rāstdur şerḥümüze bu sā‘ at
 Buḡz yazarsa ḳahr ola a‘ dā’
 Şād ola gide ḳayḡu vü sevdā

⁸ Mısra vezne uymuyor.

⁹ Mısra vezne uymuyor.

Ān-çe Ne-şāyed Kerd

71. Yaramaz anda naql-ilen harekāt
İtse bulmaya aşşı vü berekāt
İtme tezvīc-len müzāhereti
Müşhil içme durutma cenk āleti

73. Yokdur anda selāfīni görmek
Yeñi don biçmek ü yeñi geymek

Tevellüd

- Doğan oğlanuñ ola ‘ömri uzun
Her işi hūb ola vü hem mevzūn
75. Hem gerek anda ola dürlü hüner
Ni‘ met ü genc ü māl ü sīm ile zer
Zuhalūñ menhūsın u mes‘ūdın
Didüm uş böylesince mevlüdin

Hük-m-i Müşteri

77. Müşteri sā‘ atinde buldı zafer
Şatup alsa yakılsa anda sefer
Taleb-i hācet ü yeñi biçmek
Şohbet idüp ü hem yiyüp içmek
79. Yeñi don geymek ü yeñi almak
Ulu işlere ibtidā kılmak
Almağa şatmağa kılmak-ise kaçd
Yaşşıdır hem hacāmat eylese faşd

- [34b] 81. Müşteri sā‘ atinde iy qardaş
Hem şikār eylemege bul yoldaş

Ān-çe Ne-şāyed Kerd

- Gizlü iş olmaz eylemek anda
Kim ide qara ol peşimānda
83. Yokdur ālāt-i harb ü kār-ı fesād
Sa‘ d burcında bunlar oldı kesād
Kuyı kızmak şu āşikār etmek
Düşmeni kıhr-ılan şikār etmek

Tevellüd

85. Doğan oğlan gerek kim ola ehl
Zīrek ü ‘ālim ola itmeye cehl
Müşkili ‘ilm-ilen ola āsān
Emīn ola zi-şiddet ü şeytān

Hük-m-i Merrih

87. Hüküm-i Merrîh'e idicek bünyād
İtse hoşdur tılısm-ı bend ü güşād
Hāsîd ü düşmeni fesād etmek
Yaşşîdur kan dahı güşād etmek
89. Harbe ālet düzüp neşāt ideler
Yiyüp içüp baş uruban gideler
An-çe Ne-şāyed Kerd
Yaşşî degül selāṭîni görmek
Yaşşî hācet dahı taleb kılmak
91. Sefere kaçd ticāret ü rāhat
Ṭon biçüp geymek olmadı 'ādet
Tevellüd
Ger bu sâ'atde doġar ise oġul
Māl yığmaġa ola ol meşġul
- [35a] 93. Kan dökici ola vü ol mā'ıl
Şöyle göstere¹⁰ Merrîh aña delîl
Hüküm-i Şems
Bilmiş ol Şems sâ'atinde gerek
Başlamak işe don biçüp geymek
95. Hoşdur ol sâ'at almak u satmak
Avlamak kuşlamaġ u oġ atmak
Eyüdür gerekürse rüy-ı mülük
'Ālemi kıla kendüye memlük
Ān-çe Ne-şāyed Kerd
97. Ot içüp faşd yok-durur anda
Sefere kaçd yok-durur anda
Ot içer olsa zehr-i kâtil olur
Seferinde haṭar muḳābil olur
99. İtmegil kimseden taleb hācet
Yok-durur hāsîde tılısm elbet
Tevellüd
Doġan oġlan ki doġa ol sâ'at
Ola aşşāb-ı dāniş ü devlet
101. 'Ömrü uzun ola vü ehl-i ḳalem
Dahı dīvān-ı 'ilm içinde 'alem
'Ays u zevḳ u şafāsı çok ola
Yaşşılıġına ol ṭanuḳ ola

¹⁰ Metinde "gösterir"

Hüküm-i Zühre

103. Zühre'nün sâ' atinde evlenmek
 'Ays u şöhetde hoşdur eglenmek
 Hoşdur esbâb-ı kethudâlık eken
 Bereket bula yerde dâne eken

105. Bâğ u bağçe diken eken sevinür
 Ava kim gitse av-ılan avınır

- [35b] Dişi maḥbûb yüzine çok bakmak
 Yaḥşî-durur iyi şuya varmak

107. Bâğ u bostânda eylemek ' işret
 Hüb olur kime el vire şöhet
 Kim ki don biçdi geydi âsâyiş
 Ola kim bâğ dikdi ârâyiş

Ân-çe Ne-şâyed Kerd

109. Yokdur {ur} oğlana başlamak ta' lîm
 İtseñ olmaya ' ilm aña taḥsîm
 Yazmağa daḥî ibtidâ' itme
 Didügüm sözi saña unutmâ

111. Hem tılsım itme ḥâside zinhâr
 Ribḥ zâyi' olur u itmez kâr

Tevellüd

- Bunda oğul doğarsa ' âşîk ola
 Ne iken zâhid ü ne fâşîk ola

113. Dün ü gün işi [' ays] ü ' işret ola
 Kaygusu az u ehl-i şöhet ola

Hüküm-i 'Uṭârid

- Çün irer sâ' at-i ' Uṭârid'e dem
 Görse hoşdur o demde ehl-i kâlem

115. Mektebe kıyosa oğlanı kişi
 Her ne iş başlasa bitüre işi
 Arg-ılan havz ü kamu ḥayr işler
 Yaḥşîdur çün kişi bulur işler

117. Tañrı ' ilmin[i] okumak âyet
 Pek beyânı ne bu-durur gâyet
 Ger yazasın tılsım-ile ülfet
 Hâşıl ola dilekleriñ elbet

Ân-çe Ne-şâyed Kerd

- [36a] 119. Faşd yokdur mu' âlece yaramaz

Ot içen oturup yine yaramaz
Gizlü iş-len fesād yaḥşı degül
Ālet-i ḥarb ü dād yaḥşı degül

Tevellüd

121. İşbu sâ' atde hem doğan oğlan
Çok yaşaya cihānda bir zamān
‘Ālim ola vü zîrek ü dānā
‘Ākil ü devlet issi vü bīnā

Ḥükm-i Kāmer

123. Devr-i sâ' atde çün ki irdi Kāmer
Hoşdur anda ticāret-ile sefer

Bāğ u bahçe zirā' at eylerse
Muḥkem ola 'imāret eylerse

125. 'Ayš u 'işret-iken muvāfiḳdur
Yemek içmek aña muṭābıḳdur
Peyk ü peygām-ilen ḥacāmat ü faşd
Dārü içmek 'ilāca itmek ḳaşd

127. Hem tılsım-ı muḥabbet ü dīdār
Yār-ilen 'ayş u şoḥbet-i bāzār
'Urs u tezvīc yaḥşıdur gāyet
Sāz-gār olalar bulup rāḫat

Tevellüd

129. Bunda oğul doğarsa ḥüb-cemāl
Anda çok ola vech ü ni' met ü māl

Beyān-ı Sā' at-i Şeb

Her günün lāzımı çü bir gicedür
Ḥükm-i devrini şerḫ idem nicedür

131. Şeb-i yek-şenbedür 'Uṭārid'e zāz
Giceden şubḫa deñlü rāz u niyāz

- [36b] Şeb-i dü-şenbe Müşteri'ye gerek
Ḥükmi var şubḫ olunca eyürek

133. Şeb-i se-şenbe Zühre ḥükmi revān
İdinür ol her işde hoş devrān
Şeb-i ç {eh}ār-şenbe hem Zuḫal'dür i yār
Ḥükmi ol leyl[e] ider olunca nehār

135. Şeb-i penc-şenbe Şems ider ḥükmi
Ḥüb rüşendür ismi vü resmi
Şeb-i āzīne geldi devr-i Kāmer

Kabz u baş u bu  ilm-i fenn   h ner
 137. şeb-i şenbe ki h km ider Merriř
 řoyle geldi {bu geldi} bu řekl-ilen t riř
 Uř tam m oldu h kmi ařk muř
 Gice gündüzde seyr-i eyy muř

*Temmet r z-n me-i Ebu'l-Maşer Belh  rařkame ve sevvedehu fi-sene 1131 fi-řehr-i Rebi' l-Evvel*¹¹.

EXTENDED ABSTRACT

R z- n ma, which is formed by the combination of the word "r z" which means day and morning in Persian and the word "n ma" which means writing, book, page, calligraphy, letter has meanings such as diary, daybook, daily publication and daily account book. The word r z- n ma, which in the historical process is the name of different genres in several fields such as the notebook in which daily events are written, the calendar, the day-to-day notebook of the events and developments during the military expedition, the daily newspaper, the notebooks about the sultans created by the typists of secret, is also used to name a genre that is not very well known in classical literature. This literary genre, which has very few known examples, generally describes the dos and don'ts of certain time periods.

Examples of r z- n ma are also found in Persian literature. The similarities between the detected Turkish and Persian r z- n ma samples draw attention and it is stated that the works written in this genre are taken from the books of Abu Ma'shar Ja'far ibn Muhammad ibn 'Umar al-Balkhi, one of the important astronomers of the IXth century. Again, there are similarities in these works in terms of content, treatment of the subject and style. These similarities have been tried to be revealed by comparing certain parts from Turkish and Persian r z- n ma examples.

The work examined in this study titled "*R z-n me-i B  Sa' d H n min-Tasnîf-i Eb l-Ma'sher-i Belh *" whose translator or author is not known, was written in the masnavi verse form and in the "feil t n (f il t n) mef il n feil n (fa'l n)" aruz pattern. However, it was found that the work is flawed in terms of meter.

In the r z- nama, day and night are divided into seven parts in itself. The parts of the day are dawn, mid-morning, ante meridiem, noon, between noon-afternoon, afternoon, sunset; and those of the night are called sunset, aftersupper, second aftersupper, midnight, two-thirds of the night, the last third of the night and fajr. Which of the seven celestial bodies; the Sun, Mercury, Venus, the Moon, Saturn, Jupiter and Mars dominates these time periods is explained. Whether it is appropriate to carry out the activities such as constructing buildings, buying and wearing new clothes, being treated, making weapons, fighting, meeting the sultan and one of the dignitaries, digging a well, searching for water, farming, going on a journey etc within the period dominated by the relevant heavenly body is mentioned. Furthermore, information is given about the characteristics of the child born in one of these periods. Under the

¹¹ Eb l-Ma'sher-i Belh 'nin R z-n me kitabı bitti, 1131 yılı Rebi l-Evvel ayında bunu yazdı.

influence of the celestial body dominating when the child is born, that he is long-living, wise, lover, politician, intelligent, warrior, fond of conversation, rich and so on are expressed. The work is considered important as it is in a genre that is less known and has few examples in classical literature.

KAYNAKÇA

- Arıkan, S. (1993). *III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi tarafından tutulan Rûznâme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boyras, Ş. (2000). *Türk Halkbiliminin yazılı kaynakları olarak melhemeler*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelebioğlu, A. (1975). Yazıcı Sâlih ve Şemsiyyesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1).
- Dizer, M. (1994). "Ebû Ma'şer el-Belhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 10, s 182-184). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Düzenli, M. B., & Bulak, Ş. (2018). Aruz vezninin Türk şiirine tatbikinde başvurulan imlâ/telaffuz tasarrufları ve mahiyetleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 145-71. doi: 10.21563/sutad.447273.
- Golkârîân, K. (2005). *Moheg Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Alfa Publication.
- İpekten, H. (2014). *Eski Türk edebiyatı nazım şekilleri ve aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Merkez-i Da'îretü'l-Ma'arif-i Bozorg-i İslami. (t.y.) "Ebû Ma'şer-i Belhi". *Dâniş-nâme-i Bozorg-i İslâmî* 6:2562.
- Sarıcaoğlu, F. (2008). Rûznâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*. (C. 35, s. 278-281) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Senemoğlu, Y. (t.y.) *Haydar Çelebi Ruznâmesi*. Tercüman 1001 Eser Temel Serisi.
- Uğur, A. (2009). Selimnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*. (C. 36, s. 440-441). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, E. (2013). Sultan I. Mahmud'a ait bir ruznâme (H.1147/M.1734). *Turkish Studies*, 8(7), 687-703. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5209>.
- Vâjehyâb. (2020, Kasım). <https://www.vajehyab.com/?q=%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87>
- Yıldız, A. (2016). Edebiyatımızda çok bilinmeyen bir tür: Rûznâme ve bir rûznâme örneği". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(1), 429-44. doi: 10.18505/cuifd.34438.